Eduskunta
Tulevaisuusvaliokunta

# Asiantuntijalausunto perusmuistioon EU:n kriisivarautumisen ja resilienssin vahvistaminen; Suomen näkemyksiä varautumisunionistrategian valmisteluun

Tilastokeskus kiittää mahdollisuudesta antaa kirjallinen lausunto eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle. Lausunto keskittyy ennakoinnin ja tutkimustiedon hyödyntämiseen osana varautumista sekä globaaleihin toimitusketjuihin ja huoltovarmuuteen geopoliittisessa muutoksessa, etenkin arvonlisäpohjainen ulkomaankauppa -tilaston näkökulmasta.

On ensiarvoisen tärkeää, että resilienssin kasvattamista ja kriisivarautumista toteutetaan kokonaisvaltaisesti ja horisontaalisesti kaikilla hallinnonaloilla. Tämä koskee myös tietohuoltoa.

Siviiliorganisaatioiden ja kansalaisyhteiskunnan tietohuollosta on voitava huolehtia myös poikkeusoloissa. Poikkeusolojen tietohuoltoon on varauduttava valmiusharjoittelussa.

Tilastokeskus ja muut kansalliset tiedontuottajat jatkavat poikkeusoloissa toimintaansa, keskittyen kaikkein tärkeimpien tilastojen ja muiden tietotuotteiden tuottamiseen. Tilanteesta riippuen voidaan luoda myös uutta tietotuotantoa, esimerkiksi erilaisten hybridi- tai väkivaltaisten toimien vaikutuksista tai uusista taloudellisista ja sosiaalisista ilmiöistä. Nopeasti käynnistetystä tietotuotannosta saatiin hyödyllisiä ja vaikuttavia tuloksia pandemian aikana.

EU:n datasäädöksessä on annettu valtuudet viranomaisten, mukaan lukien tilastotoimen, vaatia käyttöönsä yksityisen sektorin hallussa olevia tietoaineistoja. Syksyllä 2024 hyväksyttävässä tilastoasetuksen päivityksessä luodaan EU-tason menettelyt poikkeustilanteiden tilastotuotannolle. Vastaavan kansallisen lainsäädännön tarpeet on selvitettävä.

Pandemia osoitti tiedon tarpeellisuuden poikkeusolojen päätöksenteon tukena. Päätöksentekoa tukevan tiedon merkitys korostuu epävarmassa tilanteessa, kun normaalit toimintamallit eivät ole mahdollisia. Tilastokeskuksen, VATT:n ja Helsinki GSE:n ylläpitämä Datahuone on perustettu pandemian aikaisten kokemusten pohjalta, ja sen työstä on saatu jo useita vaikuttavia tuloksia. Datahuoneen analyysien avulla on pystytty tuottamaan tietoa nopeasti päätöksentekijöiden tueksi. Analyysit ovat käsitelleet esimerkiksi Venäjän hyökkäyssodan aiheuttaman Venäjän kaupan seisahtumisen vaikutuksia suomalaisille yrityksille ja energiakriisin vaikutuksia eri tuloluokkien kotitalouksille. Näitä tietoja pystyttiin hyödyntämään esimerkiksi valtiontukien kohdentamisessa tai päätöksessä olla kohdentamatta tukia.

Tutkijapalvelun infrastruktuuri tarjoaa samalla kansalliselle tutkimukselle ainutlaatuisen palvelun ja mittavan tietovarallisuuden. Valmisaineistokirjaston, tutkimukselle tarjottavien palveluiden ja Datahuoneen kehittäminen palvelevat kaikki toisiansa. Tämän vuoksi niitä tulee katsoa yhtenä kokonaisuutena.

Tiedontuotannon kriisivalmiuden edellyttämät muutostarpeet on hyvin tunnistettu. Pandemian aikana huomattiin useita kehittämiskohteita tietotuotannon varmistamiseksi ja tietopohjaisen päätöksenteon tukemiseksi kriisiaikana. Erityisesti nopean tiedon tarve korostuu

kriisitilanteissa (mm. nopea taantuma, pandemia, pakolaiskriisi, sotilaallinen kriisi tai suuronnettomuus). Nopeaan tiedontarpeeseen vastaaminen vaatii tarpeiden tunnistamista sekä resurssien kohdentamista niiden kannalta olennaisimpiin toimiin.

Kriisijohtamista määriteltäessä tulee pohtia, miten varmistetaan kriisin kannalta olennaisten olemassa olevien ja uusien tilastojen ja tiedon tuotanto. Tämä edellyttää vuoropuhelua siitä, mitä tietoa tilannekuvan rakentamisessa tarvitaan.

Jotta kriittiset tiedon tuotantoketjut pystytään varmistamaan, tulee esimerkiksi tietotuotannon johtamisen määrittely ja sopiminen tehdä jo etukäteen valtioneuvoston tasolla. Tietojen hyödyntämisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että tarpeelliset julkisen ja yksityisen sektorin rekisteriaineistot ovat Tilastokeskuksen käytössä.

Vastaavasti tietotarpeet ja päätöksenteon tarvitsema tiedontuotanto tulee huomioida valmiusharjoittelussa ja varautumisessa. Osana varautumista tulee käydä läpi tietotuotannon uudelleenjärjestelyt kriisi- ja poikkeusolojen aikana.

Tilastokeskuksella on kyky ja infrastruktuuri kerätä ja analysoida nopeasti uusia tietovarantoja sekä pystyttää tilanteen vaatimia tiedonkeruita ja analyysiympäristöjä, kuten korona-aikana toteutettu Kansalaispulssi, kokeelliset tilastot sekä Tilannehuone, joka tuotettiin yhteistyössä Tilastokeskuksen, VATT:n, HGSE:n kanssa. Pandemian jälkeen Kansalaispulssista on tehty toistaiseksi voimassa oleva sopimus VNK:n kanssa ja tilannehuoneen pohjalta perustettiin pysyväksi toiminnoksi tällä hetkellä toimiva Datahuone.

Tilastokeskus tuottaa datahuoneelle ja tutkijapalvelua käyttäville tutkijoille yksikkötasoisten aineistojen lisäksi myös tietoturvallisen etäkäyttöympäristön, joka sijaitsee CSC:n palvelimilla. Tämä mahdollistaa CSC:n kasvavan laskentakapasiteetin ja lähitulevaisuudessa myös tekoälyn hyödyntämisen tietoturvallisessa ympäristössä.

Arvonlisäpohjainen ulkomaankauppa ja muu arvoketjujen resilienssiä kuvaava tietopohja

Tilastokeskuksessa on kevään aikana ollut suunnitteilla aineistopohjan kehittäminen vastaamaan kysymyksiin tuontiriippuvuuksista, jotka liittyvät kriittisiin hyödykkeisiin, raaka-aineisiin ja välituotteisiin sekä näiden tuontiin eräistä kolmansista maista. Kehittämisen rahoittamiseksi Tilastokeskus on valmistelemassa hakemusta EU Grants -rahoitushakuun yhdessä Tanskan, Ruotsin, Norjan, Hollannin ja Norjan kanssa. Näin tuotettavat tiedot olisivat keskenään vertailukelpoisia. Lisäksi Pohjoismainen ministerineuvosto on hyväksynyt ehdotuksen tietopohjan kehittämiseksi teemasta ”Measuring the resilience of Nordic participation in Global Value Chains”. Hankkeet edellyttävät omarahoitusosuutta, johon liittyy juuri nyt hieman epävarmuuksia.

Euroopan tilastoviranomainen Eurostat on lisännyt uuden nimenomaan resilienssiä koskevan tiedonkeruukysymyksen tulevaan innovaatiotutkimukseen. Kysymys on jäsenmaille vapaaehtoinen. Kansallinen päätös kysymyksen lisäämisestä innovaatiotutkimukseen tapahtuu tulevaisuudessa ja kyselyn toteutuessa tulokset julkistetaan todennäköisesti keväällä 2026.

Viimeisimmät tiedot arvonlisäpohjaisen ulkomaankaupan kokeellisesta tilastosta on julkistettu viime maaliskuussa. Tuoreimmat tilastotiedot ovat vuodelta 2022 johtuen tuotannossa tarvittavien tausta-aineistojen

vaatimasta valmistumisaikataulusta. Lainsäädäntö ei edellytä tämän tilaston tuotantoa. Siksi budjettileikkausten johdosta on mahdollista, että tämä arvonlisäpohjaisen ulkomaankaupan julkistus on toistaiseksi viimeinen. Päätökset tämän ja muun tuotannon sopeutuksista tehdään loppuvuodesta.

Kuvio 1. Viennin jakautuminen kotimaiseen ja ulkomaiseen arvonlisään vuonna 2022

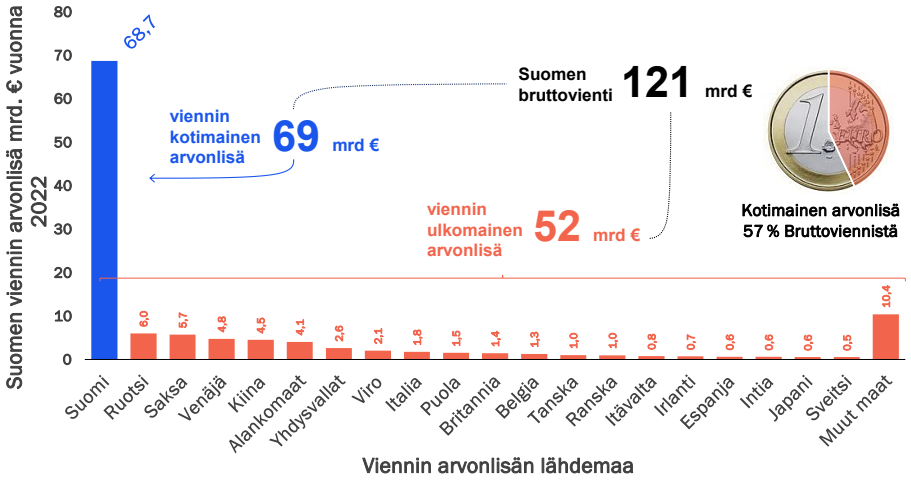


Arvonlisäpohjaisen ulkomaankaupan avulla voidaan kuvata viennistä koituvaa taloudellista hyötyä Suomelle. Kokonaisvienti voidaan jakaa kotimaiseen arvonlisään, eli vientiin, joka pohjautuu Suomessa tehtyyn tuotantoon, ja ulkomaiseen arvonlisään, eli vientiteollisuuden hyödyntämiin tuontipanoksiin.

Ulkomaisten tuontipanosten osuus viennissä vuonna 2022 oli 52 miljardia euroa eli 43 %. Kääntäen voidaan sanoa, että viennin ”kotimaisuusaste” oli 57 %. Vuosina 2021 ja 2022 kotimaisuusasteet olivat alempia kuin aikaisemmin, vuosien 2017–2020 aikana, jolloin viennin kotimaisen arvonlisä suhde bruttovientiin oli vähintään 60 %. Suomen viennin kotimainen arvonlisä nousi vuodesta 2020 vuoteen 2022 32 % (52 M€ -> 69 M€). Vastaavasti ulkomainen arvonlisä nousi 58 % (33 M€ -> 52 M€).

Ruotsi, Saksa ja Venäjä olivat Suomen viennin tärkeimmät tuontipanosten lähdemaat vuonna 2022. Venäjältä tuotiin tuotantopanoksia vientiä varten yhteensä 4,8 miljardin euron edestä. Virallisen tavaroiden ja palveluiden ulkomaankaupan tilaston perusteella vuonna 2023 kokonaistuonti Venäjältä oli jo supistunut noin puoleentoista miljardiin euroon, mikä on varsin suuri muutos verrattuna vuoden 2021 tasoon, joka oli 8,2 miljardia euroa.

Lukujen tulkinnassa on hyvä pitää mielessä, että merkittävät vienti- tai tuontiarvot eivät välttämättä kerro kyseisten tuotteiden kriittisyydestä tai korvattavuudesta.

Kuvio 2. Bruttovienti ja arvonlisäpohjainen vienti kymmenen suurimman vientialan mukaan vuonna 2022, miljoonaa euroa.

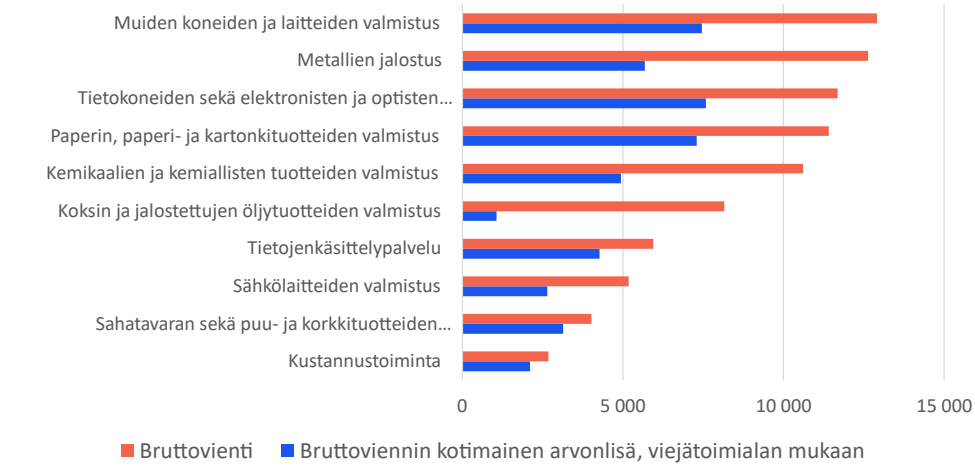


Lähde: Tilastokeskus, Arvonlisäpohjainen ulkomaankauppa

Arvonlisäpohjaisen ulkomaankaupan lukujen pohjalta voidaan arvioida eri toimialojen viennistä saatavaa taloudellista hyötyä.

Viennistä saatavan arvonlisän suhteen merkittävämpien toimialojen joukossa ovat esimerkiksi koneiden ja laitteiden valmistus ja paperiteollisuus. Pääsääntöisesti niillä toimialoilla, joilla bruttovientiä on runsaasti, myös kotimaista arvonlisää syntyy viennissä merkittävästi. Poikkeuksiakin on. Esimerkiksi öljyteollisuuden bruttovienti oli vuonna 2022 arvoltaan noin kahdeksan miljardia euroa, mutta siitä saatiin kotimaista arvonlisää vain miljardin euron verran. Ero selittyy siis ulkomailta tuotujen välituotteiden tai raaka-aineiden erittäin suurella arvolla, joita tarvitaan kotimaisen arvonlisän saavuttamiseksi.

Toimialakohtaisia lukuja julkaistaan myös kuvion 2. toimialojen karkeammalla tasolla tiettyjen maiden suhteen. Riippuvuutta arvioitaessa olisi kuitenkin hyvä ottaa huomioon, että arvonlisäpohjaisen ulkomaankaupan kokeellisessa tilastossa vaikkapa tuonti Saksasta sisältää epäsuorasti saksalaisten yritysten Kiinasta hankkimia tuontipanoksia. Näitä epäsuoria riippuvaisuuksia pystyy tarkastelemaan esimerkiksi OECD:n Trade in Value Added -indikaattorien avulla. OECD ei kuitenkaan julkaise indikaattoreita kovinkaan ripeästi, koska tietojen tuottaminen vaatii hitaasti valmistuvia tilastoja useasta maasta. Kirjoitusajanhetkellä indikaattorien tuoreimmat tiedot ovat vuodelta 2020.

Kuvio 3. Vientiin osallistuminen yrityksen koon mukaan tuottajan mukaan tarkasteltuna vuonna 2022, %

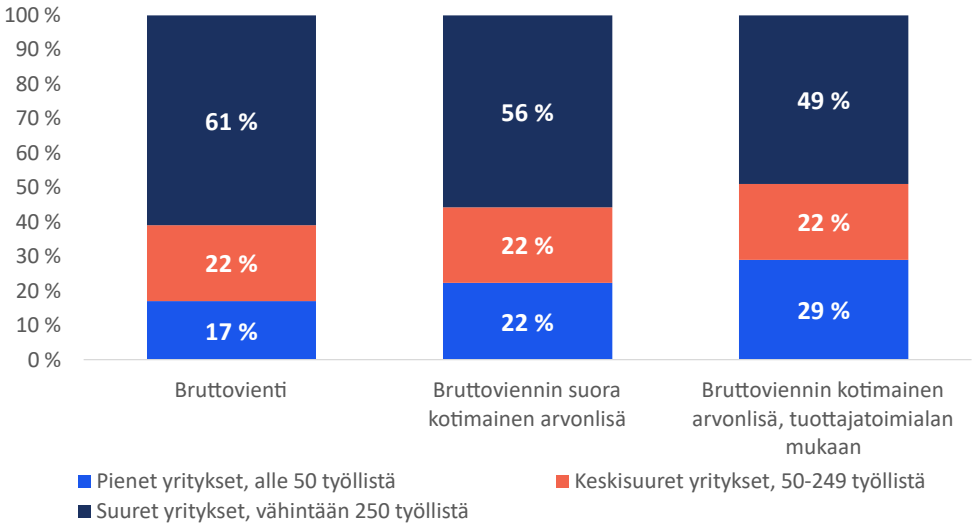


Lähde: Tilastokeskus, Arvonlisäpohjainen ulkomaankauppa

Kuviossa 3. on laskettu kokoluokkien tietoja yhteen konsernisuhteesta riippumatta. Eri kokoluokan yritysten rooli globaaleissa arvoketjuissa näyttää erilaiselta riippuen mitä indikaattoria katsoo. Yleisesti tiedetään, että suuret yritykset vastaavat eniten bruttoviennistä, minkä pystyy havaitsemaan kuvion 3 vasemmanpuoleisesta palkista. Tällainen tarkastelu kuitenkin hämärtää pienten yritysten toimintaa arvoketjussa. Oikeanpuoleinen palkki eli ”bruttoviennin kotimainen arvonlisä tuottajatoimialan mukaan” sisältää sekä viennin, jota pienet yritykset suoraan harjoittavat, että sen, miten pienet yritykset toimivat alihankkijoina muunkokoisten yritysten viennissä. Pienet yritykset ovat siis riippuvaisempia viennistä alihankinnan kautta kuin pelkästään bruttovientiä arvioimalla voisi päätellä.

Riippuvaisuuksia arvioitaessa on hyvä muistaa alihankintaketjujen ja kerrannaisvaikutusten rooli. Estimaattien teko näistä vaatii kuitenkin kansantalouden tilinpidon tarjonta- ja käyttötauluja, joita ei voida tuottaa pelkästään nopeiden rekisteritietojen pohjalta. Niiden tuotanto edellyttää yritysten tilinpäätöstietoja ja muuta yrityksiltä suoraan kerättävää ja hitaasti kertyvää tietoa.

Eri yritystietojen lisäksi Tilastokeskuksella on myös laajasti tietoa yritysten henkilöstöstä ja heidän ominaisuuksistaan, ja tätä tietopohjaa on myös kehitetty resurssien puitteissa. Arvonlisäpohjaisen ulkomaankaupan julkistus sisältää tiedot viennistä riippuvaisista työllisistä sukupuolen ja koulutustason mukaan, mutta muitakin indikaattoreita kyetään tuottamaan. Näiden indikaattorien avulla voidaan arvioida yrityskohtaisten vaikutusten lisäksi myös sitä, mitä vaikutuksia riippuvaisuudella globaaleista arvoketjuista on eri työntekijöille.

Ville Vertanen
Ylijohtaja
Tilastokeskus